

СТОПАДЖИЯ В ГАЛАКТИКАТА НА ГУТЕНБЕРГ

ХРИСТО ХРИСТОВ

Институт за изследване на обществата и знанието, БАН

hristo2907@abv.bg

HITCH-HIKER IN THE GUTENBERG GALAXY

HRISTO HRISTOV

Institute for the Study of Societies and Knowledge, BAS

Abstract

This paper is dedicated to the memory of Professor Erika Lazarova. She really is indelible in our own remembrance. That paper also contains several other main aims. Firstly, it must shed a light on the role and importance today of the intellectual heritage of Canadian professor Marshall McLuhan. Secondly, it aims at understanding of the perplexing questions about historical development and prospects for the future of our cultural media. Thirdly, it aims to the conceiving of the fact that we, the humans, could be a boundary between nature and culture in an amazing way. It may be our own destiny. And, lastly, this paper concerns the work of the moral philosopher in relation to the premises mentioned above and sees the same work as his/her role of mediator in the realm of the values of moral goodness and beauty.

Keywords: Erika Lazarova, Gutenberg Galaxy, Cultural Media, Role of Moral Philosopher

Статията се посвещава в памет на проф. Ерика Лазарова.

Йоханес Генсфлайш цур Ладен цум Гутенберг, по-известен като Йохан Гутенберг, (на немски: Johannes Gensfleisch zur Laden zum Gutenberg) е германски златар и печатар, основоположник на съвременното книгопечатане. Изобретеният от него машинен печат с подвижен набор поставя началото на революция в печатането и често е определяно като едно от най-важните събития на Новото време. Изобретението му оказва силно влияние върху развитието на Ренесанса, Реформацията и Научната революция и поставя материалните основи на

2 ХРИСТО ХРИСТОВ

съвременната икономика на знанието и демократизация на образованието. [Уикипедия, 2017]

През 60-те години на миналото столетие известния канадски философ Маршал Маклуън задава един твърде интересен въпрос: Има ли възможност за нова свобода в естетическия отклик спрямо моделите на възприятие, които са получили своето овъншноствяване, извадени от сферата на съзнанието ни и превърнати в нашата съвременна технология? [McLuhan, 1997: 22] Наистина, Маклуън с право изтъква, че трудно бихме избягнали промените в нашата сетивност, ако разглеждаме своите технологични форми като предмети на изкуството, а не като утилитарни модели. [McLuhan, 1997: 22] Това е така, както отбелязва и философът, защото всяка екстернализация на нас самите се превръща в интернализация, съпроводено с промяна в сетивните съотношения. Всяка културна форма като религия, метафизика, индустрия, финанси, наука, техника, изкуство, езици, математика, астрофизика и т.н. може да се разглежда именно като такъв естетически и епистемологичен казус, доколкото културното развитие на отделните общества по необходимост е една екстернализация на съзнанието на хората посредством културни медиуми. Тези културни медиуми обаче имат свой собствен живот, който влияе именно в обратен ред отвън навътре върху нашия сетивен и съзнателен живот. Класически пример за такъв културен процес е откритието и разпространението на писмеността в класическия гръко-римски свят, а Платон антиципира сякаш в известен смисъл идеите на Маклуън хилядолетия преди появата на „Изследване на медиите” в диалога си „Федър”, като прави сравнение между писмеността и живописата. Платон счита, че двете си приличат по това, че се показват пред взора със своя живот на подражания на знанието, което се изписва в самата душа на знаещия, а онзи, който иска да ги разпита за техния смисъл, получава винаги едно и също представено значение. Написаното слово не знае самото кому е редно да съобщи това значение, а последното може да бъде разбрано погрешно или оклеветено от невежи или несправедливи хора, ползващи за свои цели написаното. Писаното слово се изправя само, без своя създател, безпомощно в ръцете на всички, при които достига с голяма бързина еднакво. Поради това то е непълноценно отражение на словото, което се произнася и чува, словото на ораторите и тяхната публика, защото изговореното слово живее заедно със своя баща и неговата грижа то да не е обърквано или клеветено

от онези, при които достига. [Platon, 1994: 84-85] Широкото разпространение на писмеността е представлявало за старогръцката култура от IV в. пр. Хр. нов културен медиум за екстернализиране на менталността, чийто краен резултат е създаването на библиотеката като резервоар на знанието и средство за неговото увеличаване. Платон е първият мислител, който предлага теоретичен анализ относно тази културна трансформация. Тук е редно да отбележим, че именно през IV в. пр. Хр. Възниква институцията на библиотеката като средище на приближени до управляващия елит интелектуалци, които имат за цел да изследват историята на поезията и на много други дисциплини, които се включват в образователния цикъл на онзи, който в предходната класическа епоха в Атина се назовава благороден свободен гражданин. Елинизъмът обаче не просто създава библиотеките като места, където се събират и съхраняват книги. Елинистическата библиотека е мястото, където за първи път възниква идеята за научното изследване, провеждано на базата на записаната история на постигнатите знания от предходните векове. Тази записана история е дискутирана, критикувана, приемана или отхвърляна. Писмеността се превръща посредством институцията на библиотеката в база за усъвършенстване и развитие на знанието като разширено, екстернализирано знание, което свободно преодолява граници, за да бъде предавано и трансформирано в рамките на четящата общност, общността на писаното слово. [Bulloch et al., 1993: 130-152] Тази общност на писаното слово през елинистическата епоха не може да бъде пълноценно представена, ако не споменем и за философската школа като институция, свързана с писмеността. Изследователите отбелязват, че Академията още при Платон очевидно се осланя на корпус от релевантни спрямо отделни проблеми текстове. Школата на Аристотел и неговия наследник Теофраст ни завещава огромна библиотека, която ще има своята драматична история през вековете, за да бъде преоткрита от учените на средновековния свят на изток и запад. [Bulloch et al., 1993: 130-152]

Нека сега си припомним основната теза на Маклуън за писмеността. Писмеността според канадския философ определя в исторически план водеща роля на зрителната сетивност в сферите на изкуството, езика и организацията на политическия и социалния живот. [McLuhan, 1967: 55] Маклуън е убедителен, като твърди, че след налагането на писмената култура в западния свят с наблюдава един постоянен стремеж

4 ХРИСТО ХРИСТОВ

към разделение не сетивата, функциите, дейностите, емоционалните състояния и политическите дела. [McLuhan, 1967: 55] Западният свят се подчинява на принципа на фрагментация, която кулминира през XIX в. под формата на това, което Дюркем определя като аномия. Според Маклуън подобна аномия се обяснява с една естествена последица, възникнала от пространството на писмената култура, индивид-шизофреник. [McLuhan, 1967: 28-30] Това е индивидът, който е напуснал уютните простори на колективната племенна култура, за да раздвои своето съзнание в ограденото пространство на писания текст, който текст винаги съдържа възможния ефект да реорганизира мисълта и обществото ни посредством серия от инструкции, формирани в процеса на четене, т.е. в процеса на комуникация между читателя и текста. [Iser, 1987: IX] Писаното слово не е просто един заварен предмет в нашия жизнен свят. То нахълтва в последния, задава начини, по които да достигнем до преосмислянето на основни мисловни системи и социални институции, като ни провокира с репертоар, който се възприема различно от различните генерации. Читателят и текстът са събеседници в съзнанието на читателя, съзнание, в което чуждата мисъл за читателя се актуализира цялостно като част от неговото съзнание и неговия мисловен опит. [Iser, 1987: 152-59] Тук е уместно да си припомним за тезата на американския антрополог Едуард Хол, че писаното слово всъщност е символизация на символизацията, доколкото то символизира говоримия език, който на свой ред символизира нещо, което се е случило, би могло да се случи или се случва в момента. [Hall, 1979: 28] Писмеността всъщност напомня за опита на Джеймс Джойс да се направи картина на вербалните процеси, които възникват в нашия мозък. [Hall, 1979: 28] Писаното слово е екстернализация на процесите на визуализация, присъщи за функционирането на нашата централна нервна система. Проф. Ерика Лазарова допълва изказаното от Маклуън и Хол, като предлага своята концепция за четящия човек като вслушващ се в смисъла на написаното, търсещ не толкова зрим образ, а по-скоро послание от една нова виртуална реалност, в която той живее най-вече. [Лазарова, 2005: 309] В този смисъл писаното слово е вселената на представения свят, който като представен разчита на афективните реакции на читателя, за да може посредством тези именно реакции невъзможното, нереалното, да придобие осезаеми контури в процеса на четенето. От друга страна, възможността читателят да прилага своите афективни

способности, свободното заиграване между разсъдъка и въображението, ако вярваме на Кант, е възможност, която получава насоки за реализиране от страна на изображения свят като затворена реалност в рамките на писан текст. [Iser, 1993: 16]

Тук безспорно трябва да се съгласим с Маклуън относно някои основни характеристики на вселената на писаното слово и четенето. Вселената на писаното слово, силно модифицирана посредством модерното книгопечатане, създава културата на лесно преносимата книга, която допринася за възникването на индивидуалистичния дух на западния човек. [McLuhan, 1967: 251-53] От друга страна, модерното книгопечатане наистина развива идеите за еднообразност и повторемост в науката и политиката като главни сили в света на човека, а това е причина книгопечатането да създаде основите на политическа теория и етика, подчинени на утилитарното калкулиране на причини и следствия, водещи до максимум удоволствие и минимум страдание. [McLuhan, 1967: 253-57] Книгопечатането освобождава силите, които спомагат за възникването на модерната национална държава, разполагаща с централизирана бюрокрация, пазарна икономика, търсеща равновесие между отделните интереси, и унифицирана национална езикова норма, която претопява в себе си затворените форми на езика на обикновените хора. [McLuhan, 1967: 241] Тук наблюдаваме противопоставяне между възникващите стихии на униформеност и централизъм в рамките на държавното управление и индивидуализъм, който се изразява в идеята за отчуждения човек, чийто съзнателен живот неприлично се оголва в рамките на една феноменология на писаното слово, която е гарант той да получи същността си на нещо цялостно именно в качеството си на субект, който прилага и намира насоки да прилага своите афективни и когнитивни способности. По този начин западната култура изобретява концепцията си за несъзнателното като жизнена част от познаващия субект, който не може да бъде цялостен без елемента на ирационалност, базирана на сферата на афективността и интуицията, които са доминанти в неговия живот на четящ човек, създаващ реалността на своите жизнени ценности. [McLuhan, 1967: 297] В крайна сметка модерното книгопечатане е инструмент, изказ, история на създаването на модерното буржоазно общество на индивидуализъм, бюрокрация и масов консуматорски дух, стихии, които се съчетават, но и се противопоставят една на друга. Книгопечатането е израз на генеалогията на модерността. В този смисъл то не

6 ХРИСТО ХРИСТОВ

може лесно да бъде изместено от една електронна култура, която се базира на звуци и допир, защото човечеството в началото на днешния век все още не е обърнало гръб именно на тези стихии. Можем да открием доказателство за това по най-неочакван начин, като проследим предизборните дебати във водещите все още днес западни демокрации. Например, Еманюел Макрон, макар и рожба на нетрадиционно политическо движение, е и рожба на галактиката на Гутенберг, галактика, в която стихииите на централизъм и индивидуализъм при овладяването на културната реалност на днешния ден дават насоки за продуктивното въображение на всеки, който е дръзнал да пътува на стоп от една дестинация към друга в името на това, да намери своя свят като свят на въплътени ценности. [1]

Във връзка с това и като заключение ще добавя единствено следното, а именно това, че мислители като Роман Ингарден и Ерика Лазарова по един или друг начин си представяха човешката култура, реализирана като една галактика на писмеността и книгопечатането, именно като свят на въплътени ценности, който най-ясно дава информация за природата на човека, който винаги ще си остане граница между природното и духовното [2]. [Ingarden, 1983: 25-31] Етикетът тук има една важна роля. Той дава и личен пример как човекът постига хоризонтите на духовното като въплътени в живота ценности за доброто и красивото посредством полагането на изключителни усилия, които често отнемат възможността да се радваме на така наречените земни радости, но ни правят емисари на една по-висша реалност. Галактиката на писмеността през вековете е приютявала тези емисари, за да може те на свой ред да ни завещаят още по-безпределни простори на реалното като фиктивно, но твърде осезаемо заговаряне на литературата, която е история на човешкото “самопознание и самосъзнание”.

БЕЛЕЖКИ

1. Вж. подробности относно програмата на настоящия вече президент на Франция относно културата, която определя това, което сме посредством националната традиция на френската книжовност на: <https://en-marche.fr/emmanuel-macron/le-programme/culture>.
2. Относно идеите на проф. Ерика Лазарова вж. Лазарова, Е. 2005.

ЛИТЕРАТУРА

Лазарова, Е. 2005. *Литературата като историческо самопознание и самосъзнание*. София, АрхимедПП.

Уикипедия, 2017. *Йоханес Гутенберг*. Редактори на Уикипедия, Свободната енциклопедия. Последна редакция на 30 септември 2017, от <https://bg.wikipedia.org>.

Bulloch, A. (ed.) 1993. *Images and Ideologies. Self-definition in the Hellenistic World*. Ed. Anthony Bulloch et al. Berkeley, University of California Press.

Hall, E. T. 1979. *Beyond Culture*. New York: Anchor Books.

Ingarden, R. 1983. *Man and Value*. München and Wien, Philosophia Verlag.

Iser, W. 1987. *The Act of Reading*. Baltimore, The Johns Hopkins University Press.

Iser, W. 1993. *The Fictive and Imaginary*. Baltimore and London, The Johns Hopkins University Press.

McLuhan, M. 1967. *La Galaxie Gutenberg*. Paris, Mame.

McLuhan, M. 1997. *Media Research. Technology, Art, Communication*. Amsterdam, OPA.

Platon, 1994. *Oeuvres Completes*. Paris, Les Belles Lettres, 1994. Tome IV – 3e Partie.